

(s. 158–163). V Corvey rukopis značně ovlivnil rozvoj tamní knižní kultury – autorka pečlivě uvádí rukopisy ovlivněné Cim 2 (s. 218–245). Nečiní tak jen s ohledem na korvejskou knižní kulturu, ale používá jí jako *data post quem*, kdy musel rukopis klášter opustit a kdy se nejdříve mohl dostat do Čech.

Zatímco první dvě kapitoly vycházejí z bohatého srovnávacího materiálu a opírají se o poměrně pevné základy, pokus o objasnění pozdějšího osudu rukopisu v Čechách je založen na nepřímých důkazech. Proto je seznam lidí, kteří mohli přinést rukopis z Corvey do Čech, počínaje královnou Emmou, manželkou Boleslava II. na počátku jedenáctého století, a císařem Karlem IV. konče, dosti dlouhý (s. 245–255). Díky krátké marginální glose o svátku sv. Štěpána z konce 11. století se zdá pravděpodobné, že rukopis byl používán v kolegiálních kapitolách sv. Štěpána v Litoměřicích (po 1057). Právě tamního kanovníka považuje Kubínová za nejpravděpodobnější osobu zodpovědnou za získání rukopisu do Čech. V roce 1354 byl kodex již součástí pokladu Metropolitní kapituly v Praze, kde byl o jedenáct let později ozdoben drahými kameny (s. 256–264). Kubínová končí svou analýzu úvahami o funkci rukopisu (s. 271–279) a dochází k závěru, že evangeliář byl používán od roku 1458 při korunovaci českých králů. Na závěr je připojen podrobný popis rukopisu (s. 286–301).

Monografie Kateřiny Kubínové je vynikajícím příkladem střízlivé analýzy, která úspěšně kombinuje metody několika humanitních disciplín. Sporné výsledky jejích úvah o pozdější historii rukopisu však jednoznačně vymezují limity této metody. Pozorný čtenář nicméně v knize dokáže snadno odlišit bezpečné od hypotetického.

DAVID KALHOUS

Štěpán VALECKÝ, *Erb českých králů. Zobrazení českého znaku v době Přemyslovců a Lucemburků*, Katolická teologická fakulta UK, Praha 2017 (= Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis. Historia et historia artium XXVIII)

171 s., ISBN 978-80-7422-633-5

Patnáct let po vydání katalogu výstavy *Česká panovnická a státní symbolika*, uspořádané Státním ústředním archivem v Praze (2002), přichází

Štěpán Valecký s důležitou publikací věnovanou české středověké státní symbolice, zvláště pak erbovní figuře lva. Jeho zájem je přednostně umělecko-historický, usiluje však o všestrannější poučení veřejnosti. V úvodu se zaujetím pro téma zdůvodňuje motivaci vzniku knihy (v některých formulacích až teoreticko-abstraktním způsobem). Doceňuje heraldický artefakt v dějinách umění, místy však jeho význam, zdá se mi, přeceňuje. Viděl bych heraldickou tvorbu spíše jako výzvu k dobrému řemeslu (v jeho vrcholných formách) než jako speciální uměleckou disciplínu s nejvyššími nároky. Heraldika byla příliš formálně typizovaná a reglementovaná oblastí tvorby, než aby se mohla svobodně rozvinout do vrcholných uměleckých forem. Její konzervativní až rigidní tvář jí zůstala dodnes, zato tím naléhavěji zdůrazňuje tradici a trvání vyhlášených hodnot.

V kapitole „K literatuře“ autor přináší kompletní přehled všech teorií a historických výkladů k českému znaku, který se jeví využitím dvojice lva a orlice zvláště složitý a objektivně na první pohled těžko vysvětlitelný. Není zde uvedena jedna publikace, kterou zde sice snadno můžeme postrádat, takže její pominutí nebudíž chápáno jako výtka. Jde však o ukázkou toho, jak na české země za protektorátu Němci nahlíželi a zdůvodňovali pomocí heraldické symboliky státoprávní ovládnutí a začlenění Čech a Moravy do Velkoněmecké říše. Mám na mysli knížku vlivného nacistického úředníka „přes kulturu“ a kinematografii v Úřadu říšského protektora ing. Antona Zankla Adler und Löwe. *Geschichte und Sage zu den Wappen von Böhmen und Mähren*, vydanou po Frankově výnosu z 4. června 1944 o vyznamenání protektorátních příslušníků tzv. svatováclavskou orlicí. I tato tragicky odpudivá kapitola má v dějinách státní symboliky své místo a netřeba se jí ze studijních důvodů vyhýbat.

Chronologický výčet relevantní literatury má ovšem těžiště ve studii Rostislava Nového *K počátkům feudální monarchie v Čechách II. K počátkům českého znaku* (1978). Tuto studii Valecký oceňuje jako práci ojediněle důkladnou a metodicky z nejpřínosnějších bez použití erbovní (dalimilovské) pověsti, přesto její metodologickou brizanci v celkovém složitém diskurzu plně nedoceňuje (není ovšem sám). Valecký si ponechává vůči Nového závěrům jistou rezervu a tvrdí, že veškeré otazníky nejsou vysvětleny zcela přesvědčivě. Tento závěr nesdílí, třebaže nejsou vyloučeny drobné korektury Nového pramenných východisek. Nový samozřejmě nepracoval na úhuru a vytěžil z dosavadní literatury všechny relevantní údaje k vývoji státní symboliky. Uvedl je však do systému zcela nového, konzistentního.

Jeho hlavní metodou byla zásada historicko-materialistická, v níž projektoval proměny symboliky do proměnlivého základu podmínek stavu monarchie a jejího státoprávního vývoje, v duchu teorie o materiální základně a ideové nadstavbě. Ostatně i název studie tuto metodu zřetelně předznamenává.

Nového text je jedinou prací, která nevychází jen z heraldických pramenů, ale je vpravdě historická. Hlavním originálním výsledkem Nového poznání je, že orlice byla v heraldice Přemyslovců do poloviny 13. století atributem imperiálním, zatímco lev rodovým (dynastickým). Pohrávat si s rozšířenou myšlenkou (jak je někdy mezi heraldiky obvyklé), že dvojocasý lev je snad starší než z roku 1247 a že moravská orlice pochází již z první poloviny 13. století, je ztrátou času a marným čekáním na objevení nových pramenů, jež by takovou nehistorickou teorií potvrdily. Nového chronologie vzniku a proměny symbolů lva a orlice stojí na pevném základě státoprávního a politického vývoje státu po nástupu Přemysla Otakara II., kdy se mění i ideologie království. Tehdy se také mění a nově ustanovuje obsah symbolů, které nejsou jen novými heraldickými dekoracemi. Nového studie není snadnou lekturou, bývá čtena povrchně a nepřesně interpretována. Obecně lze říci, že bádání posunula v poznání o notný kus dopředu, a proto její závěry silně preferuji. Zaslouhuje postavit na čelné místo, a nikoli ji jen zařadit mezi ostatní rozpravy jako jednu z mnoha.

V krátké kapitole „Heraldika“ Valecký seznamuje se vznikem fenoménu, nazývaného později heraldikou, a připomíná nejdůležitější okolnosti jeho vzniku. Preferuje důvody vojenské, zato důvody turnajové zcela pomíjí. Turnaje ovšem byly hlavním konstitutivním prostředím vzniku heraldiky jako oboru a obrazového systému založeného na pravidlech. Autor též v úvodu tvrdí, že pro vznik heraldiky byly určujícím mezníkem křížové výpravy (počínajíc tou druhou). Zde je Valecký poněkud v zajetí rezidua starého historicko-heraldického klíše o původu erbů (ačkoli sám netvrdí, že mají původ v křížových výpravách). Křížové výpravy na vývoj heraldiky měly minimální vliv, pokud vůbec nějaký, a mezníkem nebyly.

V kapitole „Figura orlice a lva“ Valecký uvádí stručně do symbolického světa a původu těchto dvou heraldických zvířat, která stála na počátku české heraldiky. Zabývá se i poněkud rozporuplnou českou terminologií, která by si zasloužila samostatné pojednání. Obě heraldická zvířata chápe jako součást antického dědictví prostředkováného středověkou římskou říší a jejími činiteli. Zabývá se však též podrobněji možnostmi inspirace Vladislava II. byzantským lvem

úředníků Komnenovců (K. Schwarzenberg). Tato větev zkoumání i přes pravděpodobnou možnost lichého vyústění nepostrádá zajímavostí, zvláště když je přijetí symboliky lva u Welfovce Jindřicha Lva spojováno též s jeho cestou do Svaté země a pobytem v Konstantinopoli (K. Jordan). Problematika symbolické sémantiky lva však vyžaduje využití komplexnější pohled s nejvyššími analytickými nároky, jak je představuje kniha Dirka Jäckela *Der Herrscher als Löwe. Ursprung und Gebrauch eines politischen Symbols im Früh- und Hochmittelalter* (2006).

Kapitola „Počátky české panovnické symboliky“ přináší systematický souhrnný přehled projevů státní ikonografie v rozmanitých pramenech (mince, pečetě, narativní prameny, kodexy) v období knížecích Čech a v souvislostech působení svatováclavské státně-přemyslovské ideologie, avšak v období tzv. předheraldického. Tato kapitola je úvodem do následující části knihy, která tvoří její těžiště. Kapitola má význam v souhrnu symbolických projevů právě na rozhraní přechodu obecné ikonografie k čisté heraldické tvorbě a je pramenným východiskem k úvahám o počátcích českého znaku.

Následující kapitoly jsou samostatně věnovány jednotlivým panovníkům (Přemysl Otakar I., Václav I., Přemysl Otakar II., Václav II., Václav III., Jan Lucemburský, Karel IV., Václav IV., Zikmund Lucemburský). V každé z nich je chronologicky a detailně popisován český lev v příslušném prameni, je charakterizován jeho výtvarný styl, zasazován do širších souvislostí vzniku pramene a komentován historicky jeho význam. Popis v rámci kapitoly probíhá kontinuálně. Látka není formálně strukturována do věcných oddílů. Při množství popisovaného materiálu a množství odkazů (704 poznámek na konci publikace) vidíme, že jde o náročný heuristický výkon, neboť charakter pramenů je velmi různorodý (pečetě, mince, kamenické práce na architektuře, nástěnná malba, řemeslo, knižní malba v rukopisech, erbovníky). Jde o komentovaný katalog položek, které jsou doprovázeny celkově 103 kvalitními perovými kresbami v textu a 50 kvalitními barevnými fotografiemi v přílohách. Soupis představuje cenný komparační materiál nejen pro historiky umění.

Příklady se neomezuji jen na území Čech a Moravy, ale registrují výskyt lva i extra curtem. Zde by bylo možno doplnit další příklady z období lucemburské epochy. Vidíme třeba českého lva společně s říšskou orlicí na věži radnice v Rotemburgu nad Taubou, v malované nástěnné erbovní galerii na radnici ve Würzburgu, v tzv. Wenzelsaalu a na vstupní bráně Nikolaustor městečka Heidingsfeld (dnes součást Würzburgu), českého

léna od roku 1367/68, kde je rovněž v dvojici znaků spolu s dvojhlavým orlem (Václav IV. nebo Zikmund Lucemburský?). Podobných příkladů se najde možná časem více.

Nepřesností se do textu vloudilo jen málo. Lze upozornit na to, že erby na hradě Laufu v erbovním sále nejsou ryté a malované, ale tesařské do pískovce a poté vybarvené. Není rovněž jasné, na základě jakého údaje se autor domnívá, že kopie kreseb erbů v erbovníku tzv. Aula Caroli IV. jsou Jiřím Crugierem nedokončené.

Do rukou čtenáře se dostává cenná publikace, která potěší zájemce o heraldiku, sfragistiku a numismatiku a bude k užítku historikům umění. Kniha sice nenabízí syntézu historie české státní symboliky (nebylo to ani jejím cílem), autor však tímto dílem učinil k jejímu vzniku významný a kvalitní krok.

VLADIMÍR RŮŽEK

Karl IV. Ein Kaiser in Brandenburg,

edd. Jan RICHTER – Peter

KNÜVENERL – Kurt WINKLER,

Verlag für Berlin-Brandenburg,

Potsdam – Berlin 2016

208 s., ISBN 978-3-945256-62-6

Již při prvním seznámení s knihou jsem nabylo dojmu, že její název neodpovídá obsahu. Vhodnější by bylo, kdyby na titulní straně stálo „Luxemburger. Eine Dynastie in Brandenburg“. V zúžení na osobu Karla IV. spatřuji jeden z příznaků nekritického přístupu, takřka až maniakálního obdivu k tomuto císaři. Karel IV. vládnul v Braniborsku jen pět let před svou smrtí, a ačkoli budováním své rezidence v Tangermünde dal najevo enormní zájem o toto markrabství, větší na zkoumaných uměleckých děl i artefaktů náleží až do let vrchního panování jeho syna Václava a dalších příslušníků lucemburské dynastie. Zmíněná rezidence znamenala pro obě marky, Starou i Novou, Prignitz, Uckerland i Marku nad Odrou, jež společně utvářely Braniborské markrabství, enormní zátěž. Nejinak tomu bylo i v jiných sférách Karlova panování, jak ve stopách Gerda Heinricha naznačil v knize Heinz-Dieter Heiman („Meisterstück“ eines „Brandstifters“? Karls IV. Erwerb der Mark Brandenburg – gestern und heute). Z jeho reflexivně pojaté stati je rovněž zřejmé, jak od velkého jubilea v roce 1978 postava Karla IV. díky oslavnému nasvícení ztratila své stinné stránky.

Nechci tím říci, že ostatní příspěvky historického zaměření kritické aspekty postrádají. Jejich společnou předností je přehledné shrnutí dílčích úseků na základě nejnovějších poznatků. Lenka Bobková znalecky pojednala o soustavě zemí České koruny, Uwe Tresp se zaměřil na pozadí, prostředky a postupy lucemburské dynastické politiky, Michael Lindner se zabývá získáním obou Lužic a Mario Müller se vydal po stopách císařových spojenců a souputníků. V dalším tematickém odděle nalezneme příspěvky o pozemkové knize (Matthias Helle), o dopravním spojení a Hanse (Sascha Bütow), o počátku poutí do Wilsnacku (Jan Hrdina – Hartmut Kühne) a o židovské otázce (Marion Feise – Jan Friedrich Richter).

Do historické části jsou zařazeny tři stati s přesahem do uměnovědné tematiky. Zatímco Richard Němec stručně shrnul výsledky svého komparativního zkoumání rezidence v Tangermünde (viz moji recenzi v SMB 6, 2014, s. 289–294), Tilo Schöfkeck a Karl-Uwe Heußner v rámci svého širěji pojatého článku o obchodu se dřevem na základě dendrologické analýzy doložili, že predela a jedno křídlo tzv. Českého oltáře v braniborském dómu pocházejí z dubu pokáceného krátce před rokem 1365 v české části Krušných hor. Kromě toho vyloučili, že by šlo o import dubových fošen, nikoli uměleckých artefaktů. Obdobně přínosné je pojednání Angely Ehling a Jörga Bowitze o původu kamene na vybraných braniborských stavbách a sochařských dílech. Podle dosavadních poznatků se labský pískovec z českého území začal v Braniborsku ve větším rozsahu používat až v 15. století.

Podstatné otázky o importu, vlivech a recepci uměleckých děl ve zkoumané oblasti si položil Peter Knüvener (*Böhmisch oder märkisch. Fragen zu Import, Aneignung und Rezeption von Kunstwerken*). Až do šedesátých let 14. století naprostá většina zkoumaných artefaktů vykazuje domácí původ. V následujícím období, zvláště pak od konce 14. století, přibývalo děl se zjevně českými vlivy, aniž by v řadě případů bylo možné s konečnou platností říci, zda šlo o import, či o domácí produkci ovlivněnou pražskými vzory. Příkladem sporné památky je desková malba Ukřižování z vesnického kostela v Pechüle z doby před rokem 1373, tj. před získáním Braniborska Karlem IV. Diskuse pokračuje i kolem ústředního artefaktu celé publikace, tzv. Českého oltáře z jižní příčné lodi braniborského dómu datovaného do roku 1375. Dendrologickou analýzu tu mimo jiné podporují sošky tří českých patronů a snad i podoba Kristovy tváře, v níž Robert Suckale spatřuje rysy Karla IV. K této památce se váže i článek Rüdiger von Schnurbein o braniborském dómu ve vztahu ke Karlu IV.